

УДК 32(437.3)“19/20”(092):070

ПОЛІТИКА І ЖУРНАЛІСТИКА. ВАЦЛАВ ГАВЕЛ ПРО ЖУРНАЛІСТИКУ І ЖУРНАЛІСТІВ

Ігор Паславський

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Генерала Чупринки, 49, Львів, 79044, Україна, e-mail: pais@mail.lviv.ua*

У статті виокремлено складові успішного політичного керівництва країною Вацлавом Гавелом, непрофесійним політиком, якого завжди цікавила державна система, що в підсумку й привело його до великої практичної політики. Встановлено, що на певному етапі кардинальних змін у державі В. Гавел не міг задовольнятися лише критикою її політичного керівництва, а ставши безпосереднім учасником великих змін європейського світу, вирішив безпосередньо впливати на них. З'ясовано, що президент В. Гавел розцінював політику не як технологію влади, а презентував її як культуру, культуру комунікації. Основним знаряддям влади В. Гавела було слово. Систематизовано та осмислено погляди відомого лідера чеського дисидентського руху, президента В. Гавела на журналістику тоталітарного та демократичного періодів, проаналізовано його висловлювання про окремих творчих представників засобів масової інформації.

Ключові слова: Чеська Республіка, Вацлав Гавел, президент, політика, журналістика, засоби масової інформації, телебачення, преса.

Актуальність та важливість теми обумовлена системним зв'язком журналістики й політики, а також доцільністю вивчення, осмислення й узагальнення трансформаційних процесів, які на рубежі тисячоліть пододала Чехословаччина, а згодом самостійна Чеська Республіка під керівництвом «непрофесійного політика» Вацлава Гавела, якому в перехідний, повний невизначеності, викликів та випробувань, період парламент республіки довірив найвищу посаду в країні. В. Гавел послідовно, виважено та наполегливо вів країну шляхом демократичних перетворень і водночас долучався, а частіше ініціював або активно підтримував інтеграційні процеси у «великому своєму домі» – Європейській співдружності. Творчий доробок В. Гавела на політичну та державницьку тематику, а також стиль його політичного керівництва і манера офіційного та неофіційного спілкування становить науковий інтерес, оскільки Чеська Республіка під його керівництвом постала, за твердженням професора Томаша Галіка, місцем «зустрічей світових особистостей та передових прогресивних ідей», а В. Гавел закарбував у пам'яті землян як найбільш виважений, толерантний і послідовний президент держави.

Мета публікації – з'ясувати розуміння В. Гавела та його трактування ролі і призначення журналістики в додемократичний період та функції політичної журналістики в сучасній європейській державі.

Із сформульованої мети випливають такі основні **завдання**:

- проаналізувати індивідуальний стиль Гавела-політика та його своєрідну манеру управління країною через алгоритм культури політичного спілкування;
- вивчити фактори дієвого та результативного президентського правління та високого особистого іміджу президента серед провідних європейських та світових лідерів.

Предмет дослідження: політика і журналістика в європейській державі на етапі її демократичних трансформаційних перетворень та входження в Європейський Союз.

Об'єкт дослідження. Політична та публіцистична творча спадщина В. Гавела, що знайшла свою реалізацію в окремих виданнях: «Заочний допит» (у співавторстві з журналістом Карелом Гвіждялою), політичний трактат «Сила безсилля» та останнє його прижиттєве видання «Прошу коротко. Розмова із Карелом Гвіждялою».

Методи дослідження: історичний, порівняльний, аналіз, синтез, індукції, дедукції, абстрагування, а також соціальнокомунікаційний підхід.

Наукова розробка теми. Політична творча спадщина В. Гавела, стиль та манера його президентського правління є предметом дослідження цілої плеяди визнаних зарубіжних та українських науковців, що спеціалізуються на державному управлінні, політичній науці та соціології. Серед співвітчизників президента доречно виділити відомого теолога та філософа, професора Карлового університету у Празі Томаша Галіка, а також Міхаеля Жантовського. Низка науково-публіцистичних праць належить перу авторитетного чеського журналіста Карела Гвіждяли. Серед українських дослідників доречно виділити ґрунтовні наукові та медійні публікації Миколи Жулинського, який акцентує, що В. Гавел чи не першим застерігав Україну від побудови «мафіозної демократії» [5, с. 10]. Нову генерацію українських дослідників представляють Юрій Залізняк та чеські філологи з Франкового університету Надія Лобур та Наталія Ємчура.

Соціальнокомунікаційний аспект політичної творчої спадщини В. Гавела, а також його розуміння й трактування ролі та призначення засобів масової інформації в тоталітарному та демократичному суспільствах, є особистим **науковим здобутком** автора.

Вацлав Гавел, якщо вірити його зізнанням, ніколи не уявляв себе професійним політиком, а тим паче – главою європейської держави на важкому й затяжному, далеко не однозначному етапі її реформування й розвитку. Можна довго перераховувати складові його успішності, мудрої, збалансованої, виваженої й прогнозованої внутрішньої та зовнішньої політики, його високого авторитету серед рідного народу, чеського політикуму та світової політичної еліти, а також визнаних духовних лідерів – Папи Римського Яна Павла II та Далай-лами. Знаковим для характеристики Гавела-політика видається і факт його високого авторитету у світі після складання президентських повноважень, тобто у період, коли він вже не мав змоги втручатися у «хід світової історії» і, що важливо, збереження його авторитету навіть після відходу у вічність. Як і «залізна леді» Великої Британії Маргарет Тетчер, він дбав про імідж серед прийдешніх поколінь, реалістично усвідомлюючи, що президентом «є лише певний час, п'ять або десять років, а екс-президентом – довіку» [1, с. 240].

Не претендуючи на вичерпність та повноту, насмілимось стверджувати, що тріумф Гавела-політика обумовлений кількома факторами. Він, насамперед, був від-

даним сином свого народу, який до глибини душі прагнув звільнення чеської нації від тоталітаризму та демократичного її поступу. У цьому вбачав сенс життя і як драматург, і як дисидент, і як політичний в'язень, громадський та політичний діяч, а згодом – як глава держави та лідер нації. Незалежно від свого статусу, посади, обмежених в'язницею чи визначених конституцією країни можливостей, В. Гавел залишався активним, відданим представником чеської нації. Сенс його життя – розвиток нації, утвердження держави у європейській спільноті та євроатлантичних військово-політичних структурах.

І наступний чинник. Практично не маючи жодного політичного досвіду, не очолюючи жодної із парламентських партій, В. Гавел за короткий період революційних змін досяг політичної вершини – став президентом країни. Оригінальність його стилю керівництва полягала в якнайширшому практикуванні того, в чому була його очевидна перевага перед іншими політиками. Т. Галік підкреслює: «Основним знаряддям влади Вацлава Гавела було і залишилося слово». І розмірковує: «Не всі слова є вагомими: слово, що містить цінну думку, є дією, що найглибше збагачує світ. Гавел надав політиці нового, свіжого мовлення». Не менш оригінальною є така оцінка діяльності дисидента-президента: «Вацлав Гавел показав, що політика – це не лише технологія влади <...> на певних рівнях політика – це передусім культура, культура комунікації» [3, с. 17]. Що цілком синхронізується із відомим твердженням Масарика: «Політика є лишень скромнішою частиною життя духовного» [3, с. 18].

Брак політичного досвіду В. Гавел компенсував своєю творчістю і роками відшліфованою практикою писати зрозумілі, дотепні, аргументовані, переконливі промови на найважливіші та найактуальніші теми. До кожного публічного виступу політик заздалегідь ретельно готувався. Просив секретаріат Граду чи профільні міністерства до конкретного дня і зазначеної години підготувати йому фактологічний матеріал і справедливо обурювався, як хтось із державних службовців не дотримувався вказаних термінів або не дав вичерпної інформації. Гавел-президент як талановита творча особистість у щоденнику нерідко висловлював невдоволення і щодо зриву особистих творчих намірів: «Погана новина: промову до парламенту я не написав. Добра новина: я почав її писати» [1, с. 203]. А в іншому випадку – знайомі кожному майстру слова самозаспокоєння: «Обов'язково напишу за вихідні – у суботу або неділю». До його честі, у самовизначений дедлайн він із поставленими завданнями завжди справлявся.

Вацлав Гавел, що також є промовистим фактом, не переоцінював своїх творчих можливостей і готові публічні виступи надсилав на ознайомлення експертам, до думки яких прислухався, раціональні пропозиції яких враховував в остаточному варіанті виступу. Скаржився при тому, як йому важко «паралельно враховувати багато зауважень, несумісних одне з одним» [1, с. 42]. Визнавав, що «деколи пише стилістично недоладно» [1, с. 42], тому просив стилістів доопрацювати авторський текст, щоб з мовних позицій він був бездоганним.

Він сповідував культ правди. І не лише тому, що неухильно дотримувався тези Карела Чапека про те, що «правда – це більше, ніж влада, бо правда є вічна», а передусім тому, що правда була інструментом його самореалізації як дисидента і правда була його політичним кредом як керівника нової європейської держави. Здатність політика керуватись категорією правди, насмілюватись висловлювати правду вирізняє такого політика від популістів, які випромінюють примітивний оптимізм, і кінцева

мета яких – отримати прихильність якнайширших народних мас. В ім'я торжества правди, у першому своєму публічному виступі в ролі президента В. Гавел намілюється констатувати: «Наша країна не процвітає».

Повчальними, тобто такими, що заслуговують наслідування, є міркування В. Гавела щодо наданого президенту права накладати вето на законодавчі акти: «Право вето закони не сприймаю як турнір із тенісу. Моя поведінка узгоджена з моїми совістю та відчуттям справедливості, і для мене важливо через свою діяльність висловити погляди глави держави. Якщо ці погляди будуть переголосовані, я схилиюся перед колективним розумом парламенту, який віддзеркалює колективний розум суспільства» [1, с. 42]. Із сказаного логічно випливає, що В. Гавел не мав надмірної самозакоханості, не хворів на нарцисизм і не страждав політичною зарозумілістю та егоїзмом, а поважав колективний розум джерела влади – народу і його парламенту.

Як справедливо зазначає Міхаель Жантовський, і дисидент-теоретик, і політик-практик Вацлав Гавел «доволі скептично ставився до всіх політичних партій <...> неохоче приймав і визнавав роль політичних організацій як рушіїв змін і носіїв політичної енергії» [4, с. 141]. А відтак усвідомлював, що трансформаційне суспільство впродовж невизначеного періоду неминуче продукуватиме і наділятиме владними повноваженнями ті політичні структури, для яких індивідуально-егоїстичні інтереси їхніх лідерів є значно вищими за загальнодержавні та загальнонаціональні інтереси всієї Чеської Республіки.

Гавел – оригінальний. Це факт, який не витримує аргументованого заперечення.

По-перше, як драматург В. Гавел вже був визнаний у цивілізованому світі, його драматичні (сценічні) твори вже йшли на театральних сценах провідних країн Старого Світу, він отримував найпрестижніші міжнародні нагороди та мав заслужене визнання. Натомість у його рідній Чехословаччині діючий промосковський тоталітарний комуністичний режим не пропускав жодної нагоди або ув'язнити дисидента, або хоча б затримати його на декілька годин/днів, або шукав більш-менш слушного приводу для його дискредитації. Гоніння на В. Гавела тривало навіть не роками, а затягнулося на декілька десятиліть. Натомість, це не вибило його з обраної колії, не позбавило гуманістичних орієнтирів та демократичних першооснов. В. Гавел залишився дисидентом навіть у президентському кріслі і переконаним демократом після складання повноважень глави східноєвропейської держави.

По-друге, В. Гавел ніколи не підкреслював свого аристократичного чи, як його трактували в тогочасній Чехословаччині, буржуазного походження. Ба більше, він навіть сором'язливо в ньому зізнавався, коли уникнути відповіді на пряме запитання не міг. Але його соціальне походження проявилось у способі мислення, у різномірній комунікації, у формах політичного діалогу та методах державного управління, зрештою, його аристократизм отримав втілення в міжнародному політичному спілкуванні. В. Гавел заворожував своїх співрозмовників наодинці і справляв напрочуд ефективно враження промовама, виголошеними на широку цільову або на нефокусовану аудиторію.

По-третє, як кожна смертна та грішна особа, В. Гавел часто картав себе за нерішучість та надмірну скромність, завелику виваженість і постійне відчуття страху, висловлював обурення за вроджену толерантність та боявся спровокувати навіть

локальну конфліктну ситуацію. Але його внутрішня нерішучість і страх зникали тоді, коли Вацлав Гавел у думках та діях державної чи національної ваги вибудовував стратегію і тактику поступу держави та нації у сфері передусім внутрішньої, а згодом і міжнародної політики. В. Гавел як дисидент, а з часом і державний діяч – це наполеглива, послідовна й вольова особистість, яка твердо й наполегливо відстоює власну позицію, має чіткі демократичні орієнтири і гуманістичні цілі. В. Гавел твердо переконаний у правильності власного вибору, він непоступливий і безкомпромісний політик, який крок за кроком наближається до поставленої мети.

По-четверте, такий практичний трудоголік у дисидентському статусі і політиці, В. Гавел є майже безпорадним у побуті та повсякденному житті. Надмірно акуратний та системно мислячий, він водночас сам вимагає щоденного догляду та постійної опіки. Його побутова непрактичність насторожує вірного супутника, важкохвору дружину Олю, яка в останні дні земного життя просить В. Гавела довго не залишатись самотнім. Вірний Олі В. Гавел навіть до кінця не розуміє в той момент, що має на увазі його дружина, адже він її так любив... Після смерті Олі з'являється актриса Дагмар, яка вдало поєднує статус особистого секретаря, референта, опікуна та дружини, статус першої жінки країни. В. Гавел щиро вдячний їй і вже не уявляє себе без цієї дорогої його серцю жінки. Його думки все частіше крутяться навколо неї.

І, нарешті, по-п'яте: В. Гавел мав чіткі моральні орієнтири. Професор Карлового університету, теолог і соціолог зі світовим іменем Томаш Галік зазначає, що Вацлав Гавел мав доброго вчителя та політичного натхненника, яким для багатьох чехів та словаків був і залишається президент Масарик – особа, яка витворила «архетип президента у чеських умах» [3, с. 15]. І орієнтувався на ту видиму політичну вершину, якої своїми діями та авторитетом досяг Масарик. Нація, яка впродовж кількох десятиліть спромоглася обрати на президентську посаду двох таких моральних авторитетів та ефективних державних діячів, заслуговує на повагу і має цілком окреслені перспективи зайняти гідне місце серед народів Старого Світу.

Творчим політичним спадком В. Гавела є трилогія «Заочний допит», політичний трактат «Сила безсилик» та остання прижиттєва книга «Прошу коротко». «Заочний допит» вийшла у світ у період дополітичної діяльності її основного автора. За зізнанням журналіста Карела Гвіждяли, вона повинна була мати менш промовисту назву, але дружина Гавела Ольга, коли ознайомила із першими сторінками рукопису майбутньої книги, вигукнула: «Хіба це інтерв'ю? Та це ж допит!». Карел Гвіждяла оцінив «поради сторонньої», що підтверджували його журналістську професійну майстерність (інтерв'ю і справді було так структуроване, логічно сформульоване й вичерпне, що за своїм змістовним наповненням більше нагадувало допит, викладений у журналістському стилі).

У книзі Гавел толерантний, тактовний, скромний, схильний до компромісів. Але доти, доки це не стосується принципових позицій. Тоді він рішучий, дієвий, наполегливий. У «Заочному допиті», відповідаючи на запитання К. Гвіждяли щодо передісторії виникнення Хартії-77, згадує: після арешту Івана Їроуса – мистецького керівника андеграундового рок-гурту, а з ним «ще близько дев'ятнадцяти людей <...> я (Вацлав Гавел – І. П.) відразу приїхав до Праги, бо мені було зрозуміло, що треба щось робити, і було зрозуміло, що робити це маю я» [6, с. 7].

Друга книга – суспільно-політичний маніфест «Сила безсилик», написана у 1978 році. У ній В. Гавел розвінчує тоталітарну систему, напрочуд відверто кон-

статуючи: «У постполітичній системі теж точиться боротьба за владу, і зазвичай набагато брутальніша, ніж у вільному суспільстві (проте це не відкрита боротьба, регульована демократичними правилами та контрольована суспільством, а боротьба прихована, залаштуноква: навряд чи вдасться пригадати випадок, коли генеральний секретар панівної комуністичної партії змінився без щонайменше приведення в бойову готовність різних військових підрозділів і служби безпеки). Та все ж ця боротьба – на відміну від ситуації «класичної» диктатури – ніколи не становитиме загрози для самих підвалин системи та її ж тяглості. Хіба трохи розхитає владну структуру, яка, однак, дуже скоро оговтається – саме тому, що її сполучна тканина, ідеологія, залишиться неушкодженою: і хай будь-хто змінює будь-кого, це завжди відбуватиметься лише на тлі, лише в рамках спільного ритуалу, і ніколи – через його відкидання» [2, с. 30].

На третю книгу «Прошу коротко: розмова із Карелом Гвіждялою» Вацлав Гавел не лише з нетерпінням очікував, але й дуже позитивно про неї відгукувався. «...З цією книгою... світ назавжди буде інший, ніж без неї», – наважився передбачити Вацлав Гавел. «Прошу коротко» вирізняється несподіваною назвою, непрактикованою структурою і є своєрідною за формою. Вона розрахована на підготовленого, обізнаного, компетентного, схильного до аналітичного мислення читача, сфера наукових чи професійних інтересів якого обумовлює доцільність глибокого проникнення за лаштунки глави європейської держави, у внутрішній його світ.

Книга вирізняється не лише назвою, яка у першу мить сприйняття дещо навіть насторожує, бо викликає асоціативне мислення – політик рівня глави держави цінує власний час і просить професійних журналістів не зловживати його дорогоцінним часом. Назву книги В. Гавел запропонував одноосібно, керуючись благородним міркуванням щодо гостей телевізійних передач. Як з'ясувалося, певний час він спостерігав за телевізійним редактором, який для бесіди у студію запрошував гостя і постійно йому казав: «Прошу коротко». Президент дивувався: навіщо запросив, якщо не дозволяє висловитися? «Можливо, ці люди вперше у житті на телебаченні, можливо, подолали далеку дорогу, <...> щоб народу щось розповісти про працю всього свого життя або про якийсь свій вирішальний досвід. І тільки вони туди приходять, на них прикрикують, щоб не говорили багато, тому що програма має своєчасно закінчитися, щоб вистачило часу для якоїсь дурної реклами. Ці люди, звісно, впадають у паніку і взагалі вже нічого не кажуть. Як би я їм симпатизував, якби того ведучого покарали тим, що навмисно безупинно говорили б і нікому не дозволили б себе перервати <...> Отже, караю пана редактора від імені отих нещасних тим, що його найулюбленішим реченням називаю цю книгу» [1, с. 236].

Наскрізною лінією всієї книги є самокритика Гавела-політика та визнання власних помилок. Його зізнання щирі, відверті, такі, ніби і справді Вацлав Гавел перебуває на сповіді, але не перед священиком, а перед самим собою. Ці одкровення роблять його особою, що так стрімко зійшла на владний Олімп і так довго на ньому успішно перебувала, цілком «земною» постаттю, якій властиві і певні людські слабкості. В. Гавел не лише оригінальний і винятковий у ставленні до своїх критиків, а й іноді навіть конструктивно погоджується з ними. «Хтось написав до газети МФС (Mlada fronta dnes – «Молодий фронт сьогодні». – І. П.) есе про те, що я стаю «пересічним політиком». Не знаю, здається, справді стаю, але якщо і так, то передусім через те, що вже не маю відвертих, із любов'ю написаних виступів» [1, с. 101].

На особливу увагу дослідників заслуговує позиція чеського президента щодо засобів масової інформації загалом та окремих журналістів зокрема. Вона недоброзичлива, подекуди занадто різка, лише в окремих випадках відносно нейтральна і ще рідше – стримано позитивна: «Бульварність була першою справою, у якій ми наздогнали та випередили Захід. Це, по суті, справляє враження, що прихід свободи означав для журналістів передусім безкарну можливість залізти до політиків у ліжку» [1, с. 199]. Або більше: «Сьогодні, в часи вирішальної ролі медій, які здатні й уміють тотально скомпрометувати кожного, навіть тих, хто цього не заслуговує» [1, с. 262]; «їхня мова була погана, чиновницька чи комуністично-журналістсько-ненависницька» [1, с. 256].

Взаємини В. Гавела з пресою були непростими. Загальновідомо, що преса і влада є природними антагоністами, але преса за своїм функціональним призначенням не може оминати ні окремих провідних політиків, ні всієї політики, а влада зацікавлена в системному висвітленні своєї діяльності засобами масової інформації, а відтак приречена на примирення з пресою, якою б кусючою, зубатою та тенденційною остання не була.

В. Гавел увійшов у політику із дисидентських позицій. Преса тоталітарних, як зрештою, і сучасних авторитарних держав, не симпатизувала лідерам протестного руху. Навпаки, сповідувала в'їдливий та дошкульний, часто позбавлений логіки та аргументації, стиль викладу, кінцевою метою якого було моральне приниження ідеологічного противника. Партійне керівництво не лише не засуджувало, а, навпаки, заохочувало і стимулювало антидисидентські публікації. «Підручні партії», як називав журналістів Микита Хрущов, пристрасно розвінчували лідерів дисидентського руху в кожній із країн «соціалістичної співдружності». І рідна для В. Гавела Чехословаччина не стала винятком. А відтак, не раз висміяний, принижений та не заслужено ображений лідер організованої опозиції, обійнявши першу посаду в державі, цілком усвідомлюючи роль і вагу засобів масової інформації в перехідних, трансформаційних суспільствах, зобов'язаний був вибудувати абсолютно новий алгоритм конструктивної співпраці влади, зокрема всього інституту президента, із засобами масової інформації на нових демократичних засадах і принципах. І вибудовує цей алгоритм, незважаючи на особисті образи на пресу тоталітарного періоду, і окремі, вже епізодичні випадки преси проти нього особисто і безпідставну гостру її критику окремих членів його секретаріату, на упереджені її публікації щодо обраної ним стратегії й тактики внутрішньої чи зовнішньої політики. У хвилини самотності і найбільшої відвертості, що знаходить вияв на сторінках його щоденника, В. Гавел підсвідомо, окремими, як правило, штрихами висловлює своє на загал недоброзичливо-критичне ставлення до всього журналістського корпусу і преси як суспільного інституту. І лише в заочному діалозі із Карелом Гвіздялою його тон діаметрально змінюється.

В. Гавела обурює, що «покидьки захоплюють мас-медіа». Рівень його поінформованості та обізнаності не викликав сумніву, а в умінні аналізувати та прогнозувати внутрішні та зовнішні виклики він помітно вирізнявся серед політиків. Характеризуючи особливість свого часу, В. Гавел зазначав: «Ми живемо у світі посередників і посередників посередників, у світі лобістів, консультантів, PR-агентів» [1, с. 197]. Реклама для президента була фактором особливого подразнення: «Учора дивився по телевізору похорон Папи. Це було грандіозне і зворушливе видовище. <...> Однак Америка таки особлива країна. Вона дуже побожна і водночас стерпить, коли тран-

сляція з похорону Папи переривається на рекламу, яка часто безпосередньо втілює те, що він критикував упродовж усього життя. Справді, я цього не міг зрозуміти, мене це дратувало, аж врешті-решт вимкнув телевізор» [1, с. 32].

Президент Чехії рішуче засуджує псевдополітичне прогнозування в пресі, зазначаючи: «Політики та журналісти вже багато тижнів набридають громадськості дивною розвагою – припущеннями про те, кого уповноважу сформувати уряд, хто буде прем'єр-міністром, має чи не має на це право найбільша партія тощо. Це все є безглуздом, некваліфікованим, істеричним і принизливим для мене, оскільки таїть у собі підозру, що я планую знехтувати результатами виборів і доручити формування уряду садівникові з тутешнього парку» [1, с. 102].

Певні стримані симпатії В. Гавел виявляє до свого співавтора: «Добре, що пан Гвіждяла своїм запитанням ненавмисно торкнувся проблеми, про яку я давно збирався щось сказати» [1, с. 107]; «Пан Гвіждяла інколи ставить мені дуже особливі запитання, вони трохи мене дратують, між іншим, тому що стосуються цілком маргінальних речей або походять із різних сотню разів перекручених медійних вигадок, але водночас саме це, мабуть, добре: є надія, що це спровокує мене до пожвавлених відповідей і що ця бесіда буде цікавішою» [1, с. 70].

Незвичною, але такою, що заслуговує на увагу, є дуалістична структура книги. У ній чергуються фрагменти затяжного заочного інтерв'ю визнаного журналіста із реципієнтом у поєднанні з фрагментами щоденника та службовими записками політика. Інтерв'ю журналіста також не є класичним, воно розтягнуте у часі. На запитання журналіста президент відповідає тоді, коли має бажання і натхнення. Запитання уточнює, окремі коректує. Деякі взагалі опускає. Відповіді пише особисто – виважено, аргументовано, переконливо, логічно викладаючи міркування, позиції, погляди, концепції. Фактор часу не тяжіє над ним дамокловим мечем.

Натомість, щоденник політика є класичним за формою і змістом. Для нього характерний особливий поспішний стиль викладу, тільки авторові відомі скорочення та аббревіатури. Щоденник – це фіксація рефлексорних реакцій, міркувань, роздумів, уявлень автора. Він вбирає та віддзеркалює емоційний стан людини, потаємні непублічні мотиви її дій та роздумів.

В інтерв'ю читач сприймає Гавела як державного діяча, послідовного, принципового політика європейського масштабу. А читаючи щоденник, реципієнт пізнає В. Гавела як людину, якій властиві певні сумніви, затяжна невизначеність, відчуття провини, невпевненості, безпорадності й особистого страху. Поєднання цих двох частин тексту і дає можливість сприйняти В. Гавела як політика й особистість з усіма його колоритними рисами.

Своєрідним є авторський стиль Вацлава Гавела, який вирізняється змінною тональністю й аритмічністю. Виважена, послідовна, некваплива манера викладення думок в окремих абзацах, а то й на цілих сторінках розслаблює читача, приспляє його увагу і сприйняття. І раптом в одному-двох наступних реченнях сформульована така свіжа, оригінальна, зріла, креативна і глибока думка, що збуджує свідомість реципієнта, пожвавлює його мислення в текстовому та позатекстовому просторі. Така фраза чи вислів за чіткістю формулювання, повнотою, вичерпністю та влучністю співмірні із крилатими висловами та афоризмами. Зрештою, В. Гавел – визнаний драматург. Його політичні публіцистиці та інтерв'ю на політичну тематику притаманні драматичні фрагменти.

Інтерв'юер неповторний у фразах: «Я трохи переосмислив та пом'якшив свої погляди» [1, с. 109], «моя надмірна та часто навіть контрпродуктивна ввічливість» [1, с. 213], «надмірне обслуговування може бути контрпродуктивним» [1, с. 210], «...нікого не хочу бачити і одночасно завжди когось чекаю» [1, с. 271].

Не позбавлений самобутності й дотепності, він принагідно зауважив: «Я мушу подумки усміхатися, коли, наприклад, бачу, що люди не знають, як до мене звертатися. Хтось каже «пане президенте», хтось «пане колишній президенте», хтось «пане Гавеле», я чекаю, коли хтось мені скаже «пане колишній Гавеле» [1, с. 239].

У результаті дослідження доречно зробити такі висновки:

1) Останній президент Чехословаччини, а згодом перший президент Чеської Республіки Вацлав Гавел очолив країну в доленосний для неї час – на етапі краху соціалістичної системи і масштабних інтеграційних процесів у Європейській Співдружності. Колишній дисидент В. Гавел розумів складність політичної ситуації в її національному та міжнародному вимірах, і після майже одинадцятирічного перебування на найвищій посаді в державі здав свої повноваження, коли його країна вже мала статус члена ЄС, НАТО й утвердилася як демократична держава із стійкою політичною системою та зростаючою економікою.

2) Як особа, що не мала традиційного досвіду політичної діяльності, В. Гавел за алгоритм свого правління обрав слово, культуру комунікування. Наділений харизмою індивідуального спілкування, він досяг гідних подиву висот в офіційному комунікуванні – багатораундових переговорах за участю провідних європейських політиків та офіційних промовах на кшталт Генеральної асамблеї ООН.

3) Як багаторічний дисидент, а згодом політик В. Гавел мав підстави критично сприймати такий важливий соціальний інститут, як засоби масової інформації. Спочатку йому дошкуляла проурядова преса, а згодом – опозиційна. Перша – добровільно-примусово, бо на лідерів протестного руху могла «відвести душу» з власної ініціативи або за вказівкою з партійної гори. Друга – через притаманну ЗМІ дошкульність і їхнє призначення – аналізувати, коментувати, інформувати про діяльність влади. Критика ЗМІ часто відверто дратувала президента, але вроджений демократ Гавел жодного разу не переслідував пресу, не зводив особистих порохунків з її окремими представниками. На упередженість ЗМІ, їх неточності, прорахунки та відверті нісенітниці реагував по-філософськи, тобто так, як і мав би реагувати висококультурний інтелігентний керівник сучасної європейської держави.

«Ми не маємо права дозволити, аби політичний і моральний заповіт Гавела заріс бур'яном <...> а кожен <...> на своєму місці [повинен – І. П.] критично і творчо його продовжувати», – рекомендував професор Т. Галік [3, с. 18]. Отож, автор цих рядків і всі, хто ознайомився із концепцією журналістики В. Гавела, зробили свій посильний внесок у популяризацію та розвиток його ідей, поглядів і переконань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гавел В. Прошу коротко. Розмова з Карелом Гвіждялою, примітки, документи / Вацлав Гавел; Карел Гвіждяла. – Львів : ПАІС, 2016. – 288 с.
2. Гавел В. Сила безсилах: Пер. з чес. Тетяни Окопної / Вацлав Гавел. – Київ : «Чеська бібліотека», 2016. – 144 с.

3. Галік Т. Європа між секуляризмом і християнством / Томаш Галік. – Львів : Літопис, 2014. – 48 с.
4. Жантовський М. Післямова / Міхаель Жантовський // Гавел В. Сила безсилих / Пер. з чес. Тетяни Окопної. – Київ : «Чеська бібліотека», 2016. – С. 135–142.
5. Жулинський М. Короткі спалахи пам'яті буття. Вацлав Гавел: на останньому самодопиті / Микола Жулинський // Гавел В. Прошу коротко. Розмова з Карелом Гвіждялою, примітки, документи / Вацлав Гавел; Карел Гвіждяла. – Львів : ПАІС, 2016. – С. 5–12.
6. «Заочний допит» з однойменної книги розмов Вацлава Гавела з Карелом Гвіждялою // Czech IN. – 2016.
7. Паславський І. «Прошу коротко»: урок майстерності авторитетного політика професійним журналістам / Ігор Паславський // Гавел В. Прошу коротко. Розмова з Карелом Гвіждялою, примітки, документи / Вацлав Гавел; Карел Гвіждяла. – Львів : ПАІС, 2016. – С. 13–16.

POLITICS AND JOURNALISM. VÁCLAV HAVEL ON JOURNALISM AND JOURNALISTS

Ihor Paslavskyy

*Ivan Franko National University of Lviv
Generala Chupryny str. 49, Lviv, 79044, Ukraine
e-mail: pais@mail.lviv.ua*

The article offers the insight into the constituents of Václav Havel's successful political governance. Being not a professional politician he took deeper interest in a state system as an individual unit, which eventually led to his powerful practical politics. We argue that at a certain stage of radical changes in the state V. Havel could not further be contented with the criticism of its political management, and on becoming the immediate participant of the big changes in the European world, he made a decision to affect them directly. The study elucidates that President V. Havel interpreted politics not as the technique of power but as the culture of communication. V. Havel's main tool of power was a word.

The views of the prominent leader of Czech dissidence President V. Havel on the journalism of totalitarian and democratic periods have been systematized and interpreted; his statements on some creative representatives of mass media have been analyzed.

Key words: the Czech Republic, Václav Havel, president, politics, journalism, mass media, television, press.